

Ks. HENRYK GERLIC

TEATR SZKOLNY PRZY GIMNAZJUM
CYSTERSKIM W RUDACH WIELKICH
(1745 — 1794)

W wyniku zmian politycznych, jakie dokonały się na terenie Śląska pod koniec pierwszej połowy XVIII wieku, w niesprzyjającej sytuacji znalazła się zwłaszcza działalność szkolnictwa. Znaczna ilość szkół średnich znalazła się poza granicami. Odczuł to zwłaszcza Śląsk Górny. W tej sytuacji młodzież sama zaczęła szukać sposobu rozwiązania palącego problemu — gdzie dalej kontynuować naukę?

Zwrócono się w końcu do opata cysterskiego w Rudach, Bernarda Thilla z prośbą o pozwolenie na kontynuowanie nauki w tamtejszym opactwie¹. Sprawa zakończyła się pomyślnie uformowaniem studium i rozpoczęciem z dniem 4 XII 1744 roku zajęć szkolnych. Dało to początek gimnazjum istniejącemu w Rudach w latach 1744 — 1816.

Dla osiągnięcia właściwego poziomu w nauce i pobożności decydujące znaczenie miało między innymi odpowiednie ukształtowanie środków wychowawczych. Wielki nacisk położyli cystersi, wzorując się na jezuitach (na jezuickim ratio studiorum oparta była organizacja gimnazjum („na wystawianie widowisk, scenek, przedstawień i akademii. Okazję ku temu stwarzało każdorazowe otwarcie semestru oraz wizyty dostojników kościelnych i świeckich. Kronika gimnazjum podaje dość szczegółowo, choć z pewnymi przerwami, dane o odbywających się w Rudach tego rodzaju imprezach. Dane te ograniczają się jednak tylko do podania tytułu wystawianej sztuki, nazwiska inicjatora jej wystawienia oraz określają bliżej okazję, która inspirowała ten fakt.

Pierwszy publiczny występ, tzw. „Academia”, miał miejsce 13 I 1745 roku i poprzedzał odbywające się wówczas egzaminy. O treści występu pozostawiono następującą wzmiankę: „de Pallade exulante Raudae benigne suscepta”². 10 II miała miejsce druga „Academia”, w czasie której rozwinięto poprzednią myśl: „de Barbarismo et Solloecismo Palladem

1 S. Steffen, *Die Pflege der Wissenschaften und des Unterrichts in der Abtei Rauden*, Zisterzienser-Chronik 32 (1920) 124.

2 *Origo humaniorum studiorum Raudae*, rkps w Bibliotece WSD w Nysie, 4. Por. B. Nietzsche, *Die lateinische Schule des Cistercienser-Klosters Rauden 1744—1816, eine Vorläuferin des katholischen Gymnasiums zu Gleiwitz*, Jahresbericht des Königlichen Katholischen Gymnasium zu Gleiwitz 1891, 11.

conjugem ambientibus”³ Dalszym rozwinięciem tego tematu były dwie „Academie” w roku następnym. 24 I 1746 wystąpiono z opowiadaniem „de morte Barbarismi qui a ferulis contracto morbo decumbens Medici opem postulabat sed a Musophilorum quodam fune suocatus est”⁴, oraz 22 III „de funere et Exequiis Barbarismi”⁵.

Analizując te zapiski zastanawiamy się co chciał autor w tych przedstawieniach ukazać? Wydaje się, że chciał zobrazować wysiłek jaki od początku i to zdecydowanie położono w Rudach na rozwój języka łacińskiego. Dla skuteczniejszych wyników należało koniecznie wystrzegać się wszelkich domieszek i zanieczyszczeń ze strony języka narodowego⁶.

29 VII 1745 r. wystawiono pierwszą sztukę (Comoedia) mówiącą o założeniu Kongregacji św. Barbary, którą dedykowano opatowi Bernardowi, założycielowi tej kongregacji⁷. Jemu dedykowano również 19 VII 1746 r. sztukę traktującą o konwersji księcia Wilhelma Akwitańskiego⁸.

22 III 1746 r. miało w Rudach miejsce inne zdarzenie. Po odbytej wówczas „Academii”, której treść została wyżej przedstawiona, Franciszek de Raczek wygłosił samodzielnie opracowaną mowę o św. Bernardzie⁹.

W zdaniu: „De ambitione Ablativi, qui in numero casuum primum sibi vendicabat locum” streszczona została „Academia” z 26 I 1747 r., a w związku z założoną tutaj 16 VII 1747 r. Sodalicją Mariańską wystawiono sztukę o św. Aleksym¹⁰.

Egzamin w dniu 22 II 1748 r. odbył się w obecności opata Gerarda Wiesnera z Henrykowa, na cześć kórego wystawiono wówczas sztukę (parva comoedia) poświęconą jego świętemu imiennikowi¹¹.

Notatka umieszczona w Kronice w roku szkolnym 1747/8 mówi, że rozpoczęto wówczas i w znacznej części zrealizowano budowę nowego teatru przy klasztorze. Jako inauguracyjny spektakl została wystawiona w obecności licznie zebranych gości sztuka o św. Józefie Egipskim¹². W następnym roku szkolnym ponownie spotykamy notatkę o pracach związanych z budową teatru. Teatr ten przetrwał jednak niedługo, bo zaledwie 5 lat. Zaraz po śmierci opata Bernarda postanowiono go zlikwidować. Przyczyną tego miały być jakieś bliżej nieokreślone intrzygi¹³. Wyżej wspomniana sztuka natomiast doczekała się 5 IX 1752 r. kontynuacji. Do jej wystawienia przyczynił się wówczas jeden z profesorów gimnazjum, o. Michał Toepper¹⁴.

7 III 1749 r. urządzono deklamację, do której temat zaczerpnięto z mitologii greckiej. Treścią jej była miłość Apolla do Dafne. 28 VIII przed-

3 *Origo*, 4.

4 Tamże, 5.

5 Tamże, 5 n.

6 Por. Nietzsche, art. cyt., 11.

7 *Origo*, 4.

8 Tamże, 6.

9 Tamże.

10 Tamże, 8.

11 Tamże, 10.

12 Tamże. Por. też Nietzsche, art. cyt., 13.

13 Tamże, 10, 14 i 27.

14 Tamże, 24.

stawiono kolejną inscenizację opartą tym razem na Księdze Daniela. Dedykowano ją opatowi jemielnickiemu Eugeniuszowi Misurze¹⁵. Opatowi Benedyktowi z Krzeszowa dedykowano natomiast sztukę w następnym roku, przedstawiając dzieje fundacji tamtejszego opactwa cysterskiego¹⁶. W 1751 r. inscenizację dedykowano prepozytowi z Czarnowąs. Sztuka ta wystawiona 2 IX oparta była na motywie biblijnym o synu marnotrawnym¹⁷. Po sztuce wystawionej w roku następnym nastąpiła dłuższa przerwa w organizowaniu tego rodzaju imprez, a przynajmniej brak o nich jakichkolwiek danych.

Kolejne informacje o kontynuowaniu tej tak ważnej dla właściwego rozwoju duchowego i intelektualnego praktyki pochodzą z 1757 r. 29 VIII wystawiono dedykowaną opatowi Augustowi Rennerowi sztukę: „de Innocentia e Paradiso ejecta et a Musophilis Raudensis in Magistrum recepta”¹⁸.

Coraz częstsze i dłuższe są jednak braki w sprawozdaniach o działalności teatru. (29 VIII 1760 r. wystawiono sztukę o św. Augustynie, która 4 IX doczekała się wznowienia z powodu zebranych w Rudach gości¹⁹. Również dwukrotnie wystawiono sztukę przedstawiającą postać św. Stanisława biskupa krakowskiego. Po raz pierwszy 29 VIII 1763 r. dedykowano ją opatowi. Wznowiono ją 4 IX dla przybyłych gości²⁰. Na motywie hagiograficznym oparta była też sztuka wystawiona w 1765 r., a przedstawiająca postać św. Ludwika²¹.

Dramaty z lat 1766 — 1768 poświęcone były wydarzeniom wewnątrz-klasztornym oraz ogólnopaństwowym. W 1766 r. opat Augutyn obchodził 50-lecie urodzin i z tej okazji przygotowano dla niego przedstawienie „de Jubileo Reverendissimi Augustini”²². W 1767 i 1768 r. wystawiono natomiast dramat „de obitu celsissimi Principis Henrici Friderici Caroli successoris Regni Borussiae”²³.

W roku 1769 opat Augustyn i o. S. Misura udali się na kapitułę generalną. Po powrocie zostali oni 29 VIII przywitani specjalnie na tę okoliczność przygotowaną inscenizacją²⁴.

Na motywach biblijnych oparta była wystawiona w 1772 r. sztuka o Izaaku²⁵. 28 VIII 1777 r. wystawiono dramat „de Senectute” Jego autorstwo można przypisać samej młodzieży, gdyż skierowano ku niej podejrzenia o czynienie aluzji do starszego już wieku opata²⁶.

Do dramatów ukazujących ważne fakty historyczne związane z fundacjami opactw i bractw nawiązano w 1779 r. wystawiając sztukę poświęconą założeniu klasztoru w Rudach²⁷, oraz w sierpniu 1791 r. sztu-

15 Tamże, 14.

16 Tamże, 17.

17 Tamże, 21.

18 Tamże, 34.

19 Tamże, 41.

20 Tamże, 45.

21 Tamże, 48.

22 Tamże, 50.

23 Tamże, 52 i 54.

24 Tamże, 56.

25 Tamże, 61.

26 Tamże, 78.

27 Tamże, 86.

ką o. S. Misury przedstawiającą założenie Kongregacji Maryi Niepokalanej²⁸. W międzyczasie 22 VII 1787 r. opatowi Benedyktowi Galliemu dedykowano sztukę „de Translatione S. Benedicti”, 15 VIII tegoż roku o. Kincer wystawił sztukę o. Neumayera „de Vocatione Divina”, 17 VIII sami uczniowie wystawili podstępnie jakąś sztukę w języku niemieckim, a 20 VIII ze względu na liczne grono gości wystawiono ponownie sztukę o powołaniu²⁹. O. Kincer jeszcze raz 20 VII 1789 r. zaprezentował widzom sztukę o. Neumayera poświęconą kultowi NMP, odegraną tym razem w języku niemieckim³⁰.

Ostatnia wiadomość o inscenizacji pochodzi z 1794 r. 4. XI na zakończenie obchodów jubileuszu 50-lecia szkoły o. Eugeniusz Solich wystąpił z bliżej nieokreślonym przedstawieniem³¹.

Kilka zasadniczo źródeł służyło rudzkim scenarzystom, autorom i aktorom do skomponowania i wystawienia utworów dramatycznych. Najwięcej czerpali z Pisma św., literatury hagiograficznej, żywotów świętych i kultu. Kolejnym źródłem były fakty historyczne związane z erygowaniem klasztorów, opactw, bractw i kongregacji religijnych. Obok tego czerpano również dość obficie z literatury klasycznej, zwłaszcza z mitologii greckiej.

Ustalenie autorstwa danej inscenizacji wydaje się rzeczą niemożliwą. Jedynie w dwu wypadkach mamy wyraźnie podanego autora. Jest nim o. Neumayer. Niewątpliwie chodzi tu o Franciszka Neumayera jezuitę z München³². Przy pozostałych sztukach można jedynie przypuszczać, że prawdopodobnie wyszły one spod ręki tych profesorów gimnazjum, przez których zostały wystawione.

28 Tamże, 160.

29 Tamże, 134.

30 Tamże, 148.

31 Tamże, 178.

32 Zob. *Das Katholische Deutschland. Biographisch — Bibliographisches Lexikon*, pod red. W. Koscha, Augsburg 1933, II, 3231 n.: Neumayer Franz.